

Dzieje życia **11.**

Złodowacenie wczesnopaleozoiczne

Jerzy Dzik

*Instytut Paleobiologii PAN
Instytut Biologii Ewolucyjnej UW*

2023

GRANICA

ordowik-sylur

Dob's Linn

- formalnie wyznaczona w walijskim Dob's Linn na pojawieniu się graptolita *Akidograptus*
- ale znacznie wcześniejsza wymiana faun udokumentowana na wyspie Anticosti
- wraz z końcem lodowej epoki Hirnantian wielkie migracje

graptolity podstawą biostratygrafii syluru i ordowiku

graptolit *Akidograptus ascensus*

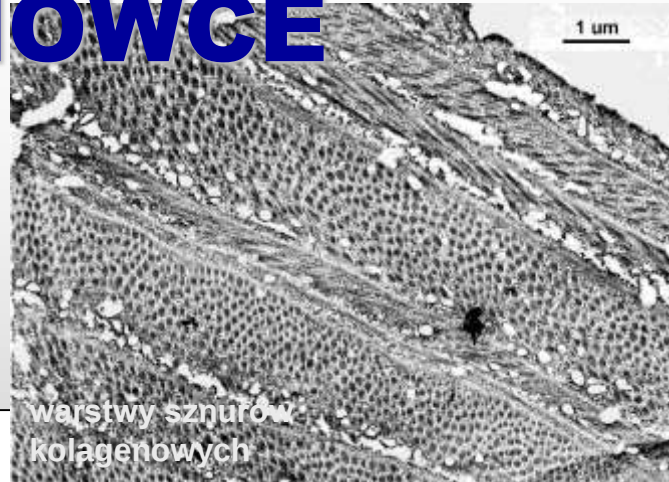
sylur 440 Ma

wysmuklenie pierwszych pokoleń

PÓŁSTRUNOWCE klonalne

Mastigograptus
ordowik 450 mln lat

warstwy sznurów
kolagenowych

Urbanek & Towe (1974)

Andres (1980)

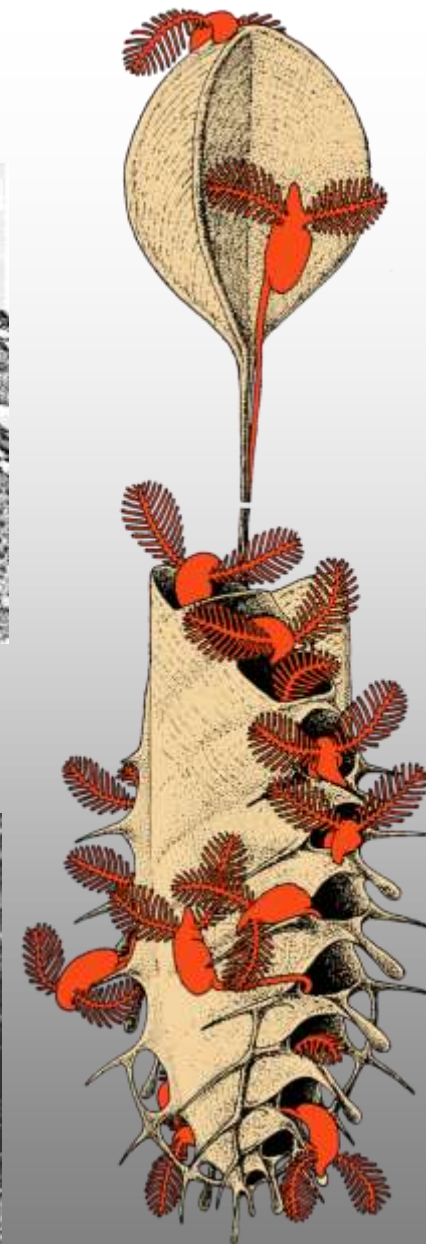
- graptolity od innych pióroskrzelnych różni dymorfizm
- dysk przedustny wydziela kolagen szkieletu klonalnej kolonii

Orthograptus
ordowik 450 mln lat

bandaże
kolagenowe

behavior określa kształt kolonii

Glossograptus

ordowik 480 mln lat

POCHODZENIE graptolitów planktonowych

- larwa miała osiąść na podłożu przechodziła metamorfozę w tony
- początkowo zachowały dymorfizm płciowy

późny kambryj 490 Ma

PLANKTON

Rhabdinopora

Dendrograptus

osobnik
męski

Dendrotubus

BENTOS

Idiotubus

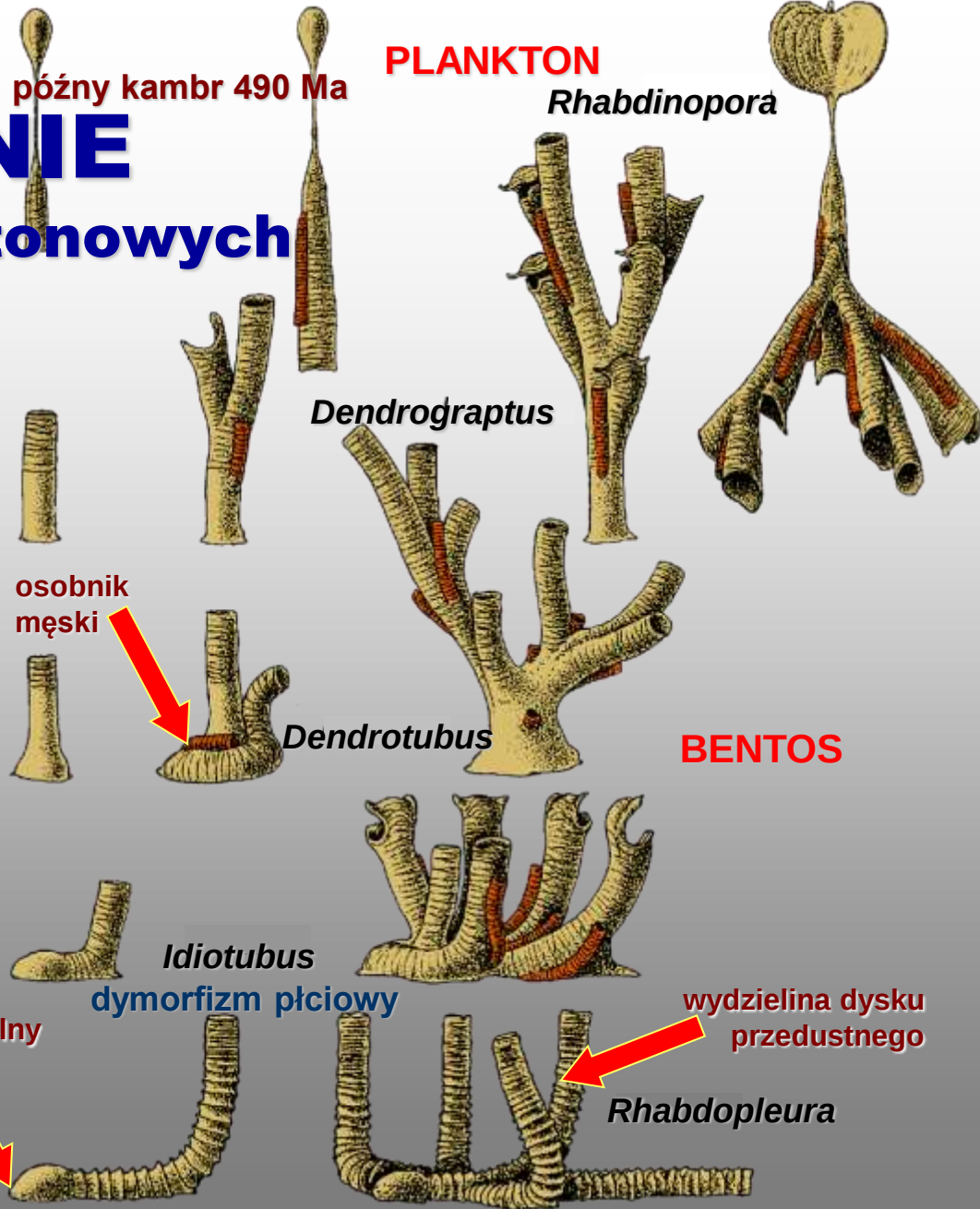
dymorfizm płciowy

skeleton larwalny

wydzielina dysku
przedustnego

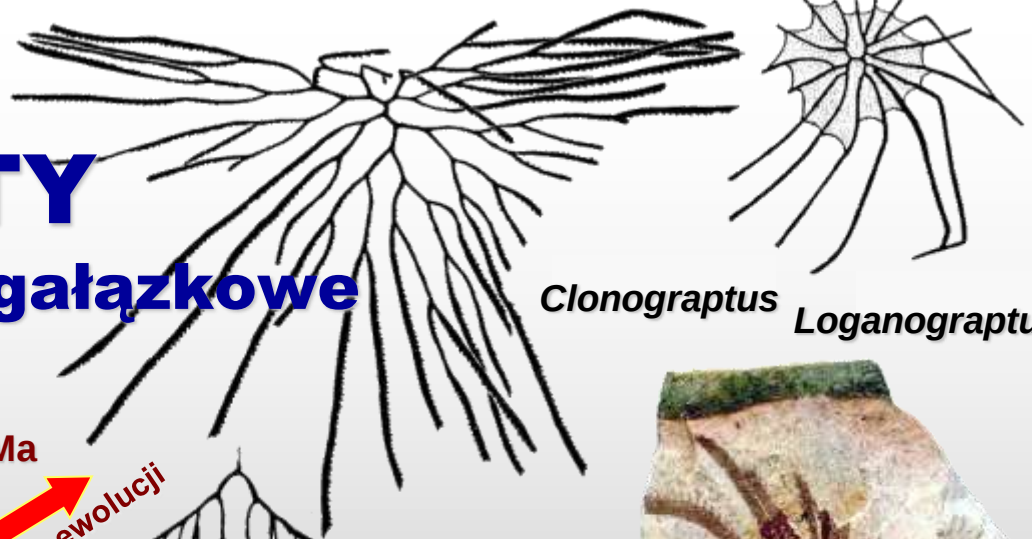
Rhabdopleura

wzrost "do góry nogami"

GRAPTOLITY

pierwotnie wielogałzkowe

Clonograptus

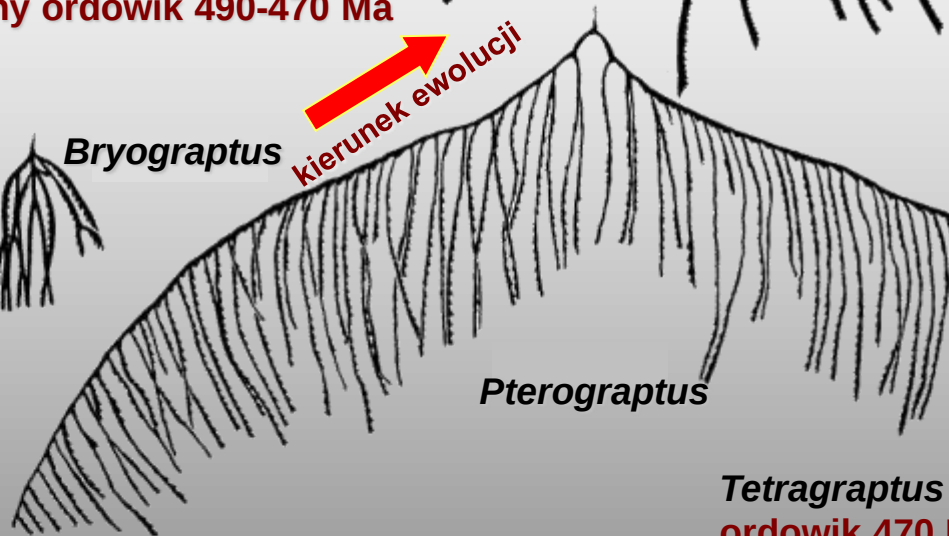
Loganograptus

wczesny ordowik 490-470 Ma

kierunek ewolucji

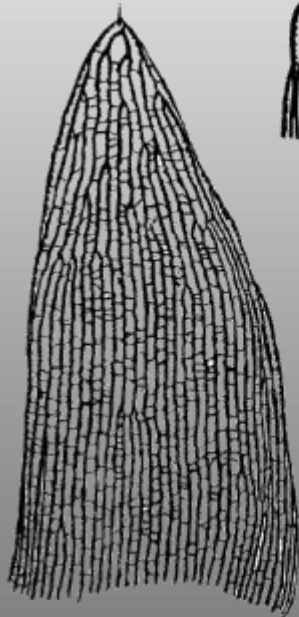
Bryograptus

Pterograptus

Tetragraptus
ordowik 470 Ma

Rhabdinopora

- dymorfizm zanikał od końców gałązek
- ewolucyjne powiększały obszar filtracji

zanik dymorfizmu wynikiem karlenia samców czy partenogenezy?

GRAPTOLITY

dwugałazkowe

■ powszechna tendencja
do „unoszenia” gałązek

■ nierzadka redukcja liczby
osobników w kolonii

nie ma przepływu genów między koloniami, a więc i gatunków

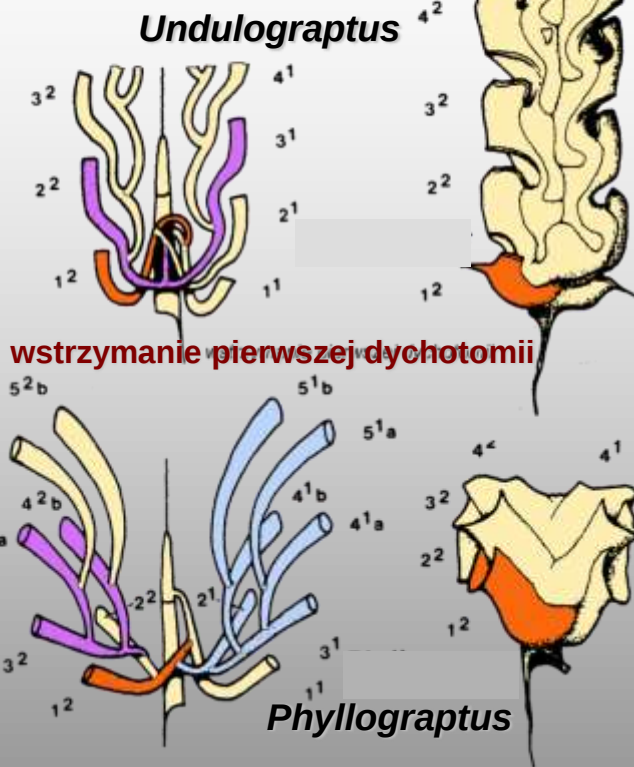
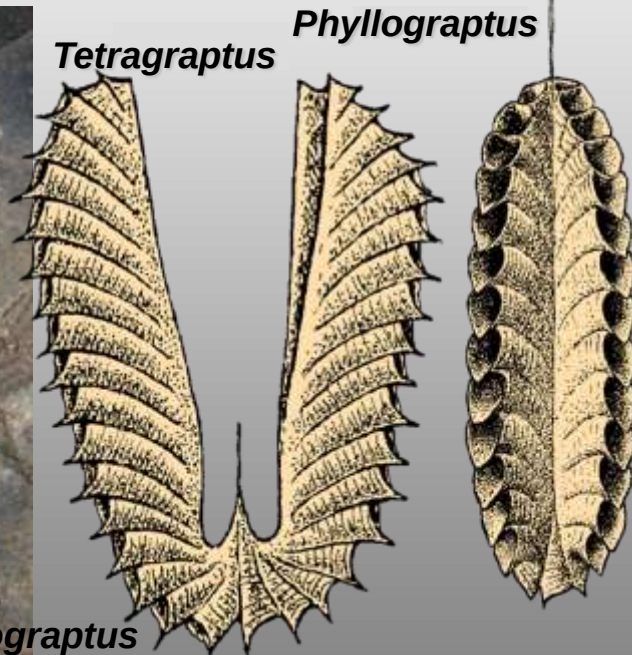
GRAPTOLITY

dwuseryjne

- „uniesienie” czterech gałązek i redukcja dwu z nich

Phyllograptus
ordowik 470 Ma

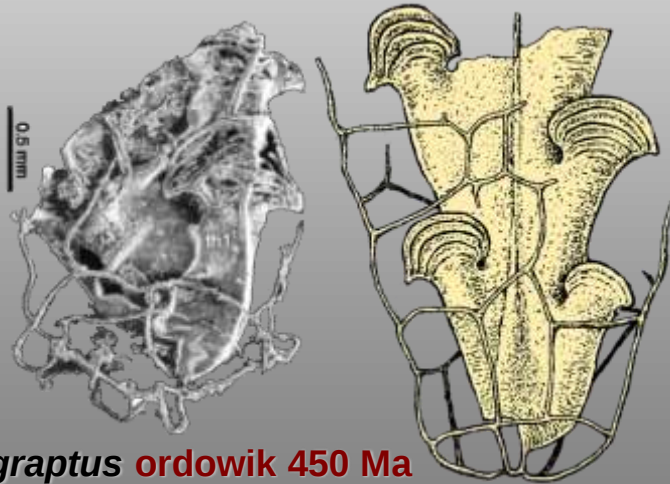
wczesny ordowik 480 Ma

zadziwiająco ścisła kontrola kolejności pączkowania

OSZCZĘDNY szkielet dwuseryjnej kolonii

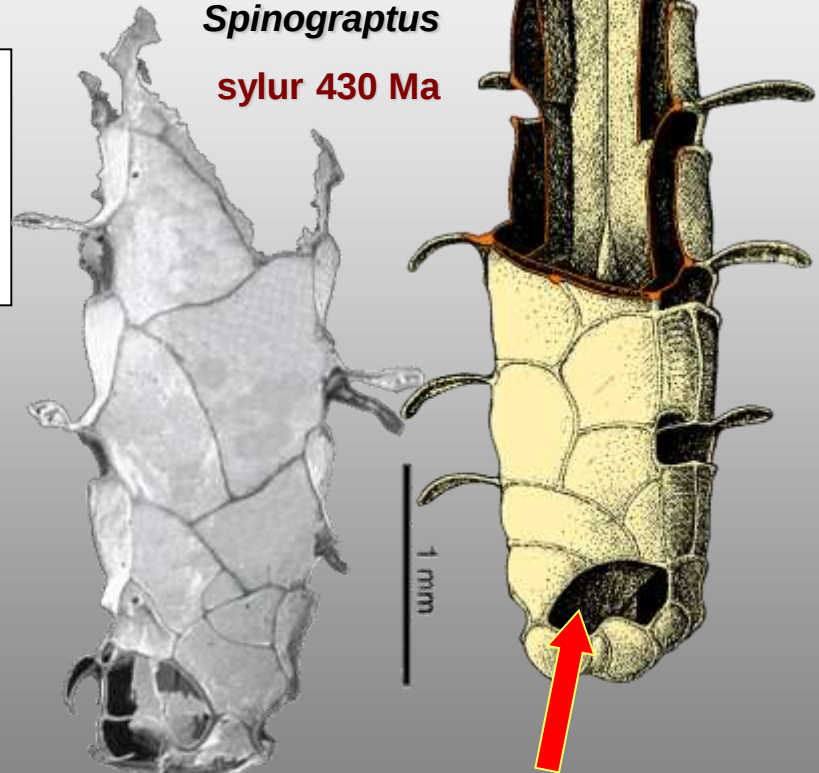
- kratownicowa konstrukcja dodatkowej zewnętrznej osłonki
- redukcja pierwotnego szkieletu

Bates (2004)

Hercograptus ordowik 450 Ma

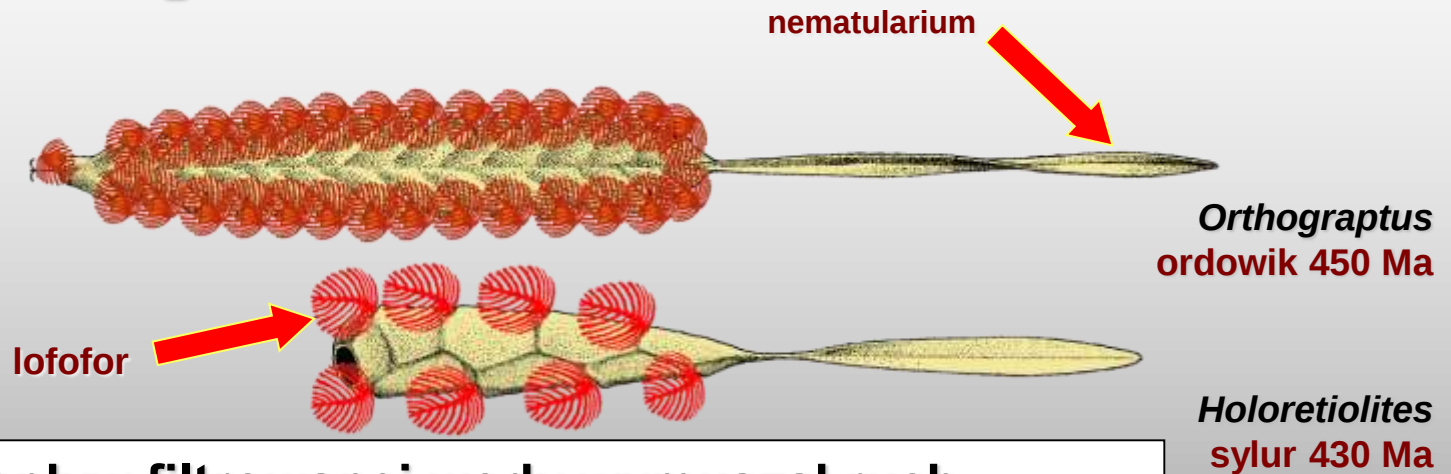
Spinograptus
sylur 430 Ma

oszczędność kolagenu umożliwiła ekspansję do uboższych środowisk

AKTYWNIŁE PŁYWAJĄCY

superorganizm

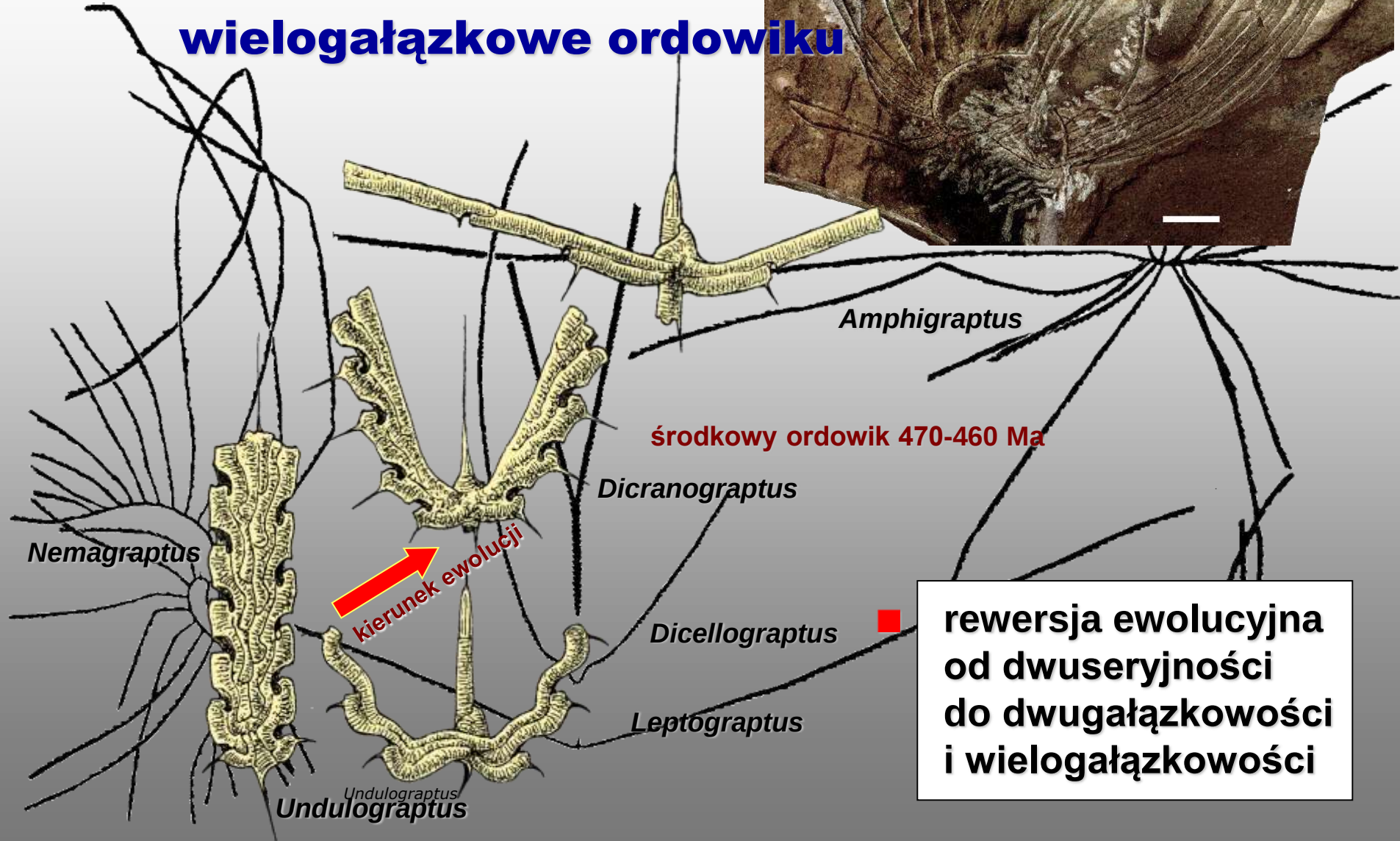
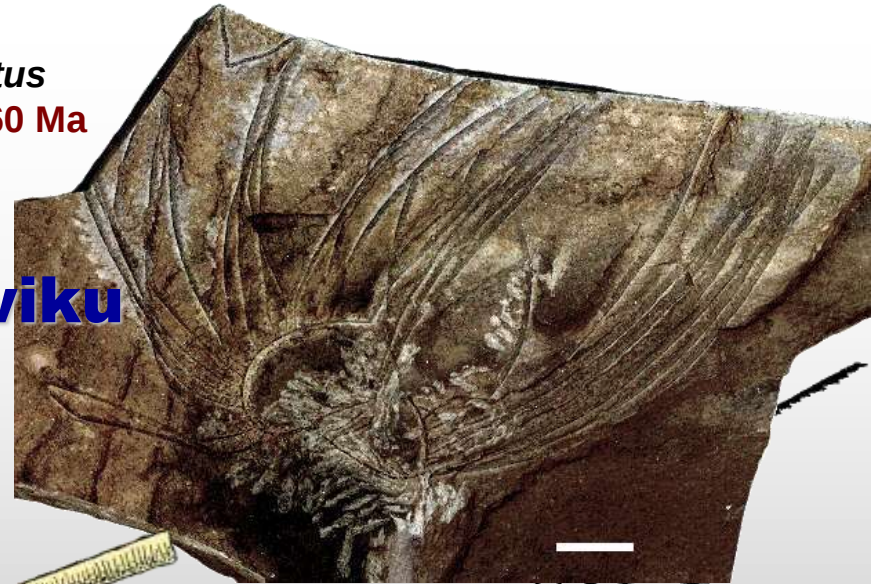
- przepływ filtrowanej wody wymuszał ruch nieukorzenionej kolonii graptolitów
- nematularium stabilizowało ruch i rotację kolonii
- tendencja do wczesnej terminalizacji wzrostu

przy małych rozmiarach lepkość wody dominuje nad bezwładnością

Nemagraptus
ordowik 460 Ma

GRAPTOLITY

wielogałązkowe ordowiku

rewersja ewolucyjna
od dwuseryjności
do dwugałązkowości
i wielogałązkowości

GENEZA

jednoseryjności

- pączkowanie z ujścia pierwszego osobnika w trakcie wzrostu zamiast perforacji
- ewolucyjne opóźnienie dychotomii aż po jej zanik

Normalograptus
późny ordowik
450 Ma

Akidograptus

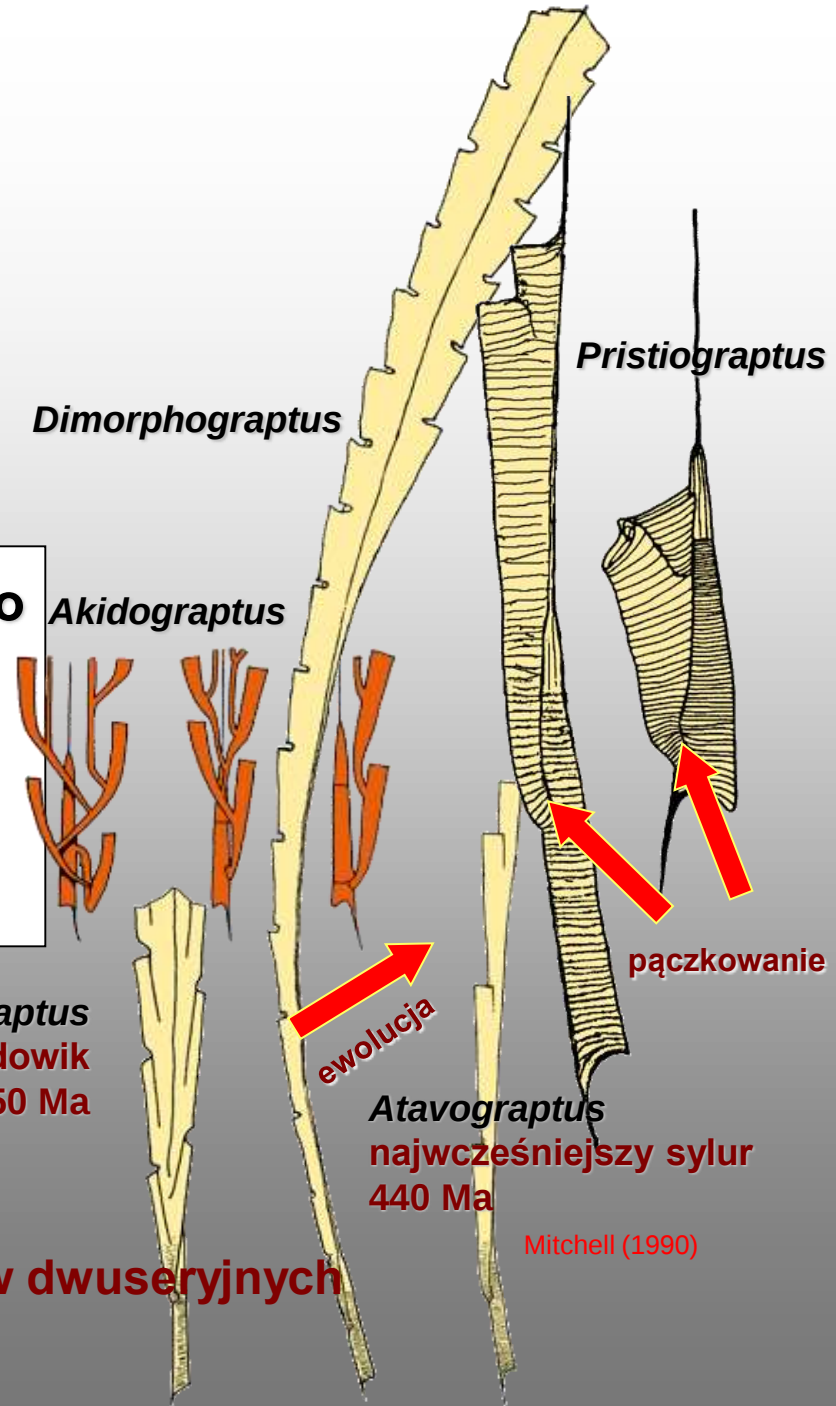
Dimorphograptus

Pristiograptus

Atavograptus
najwcześniejszy sylur
440 Ma

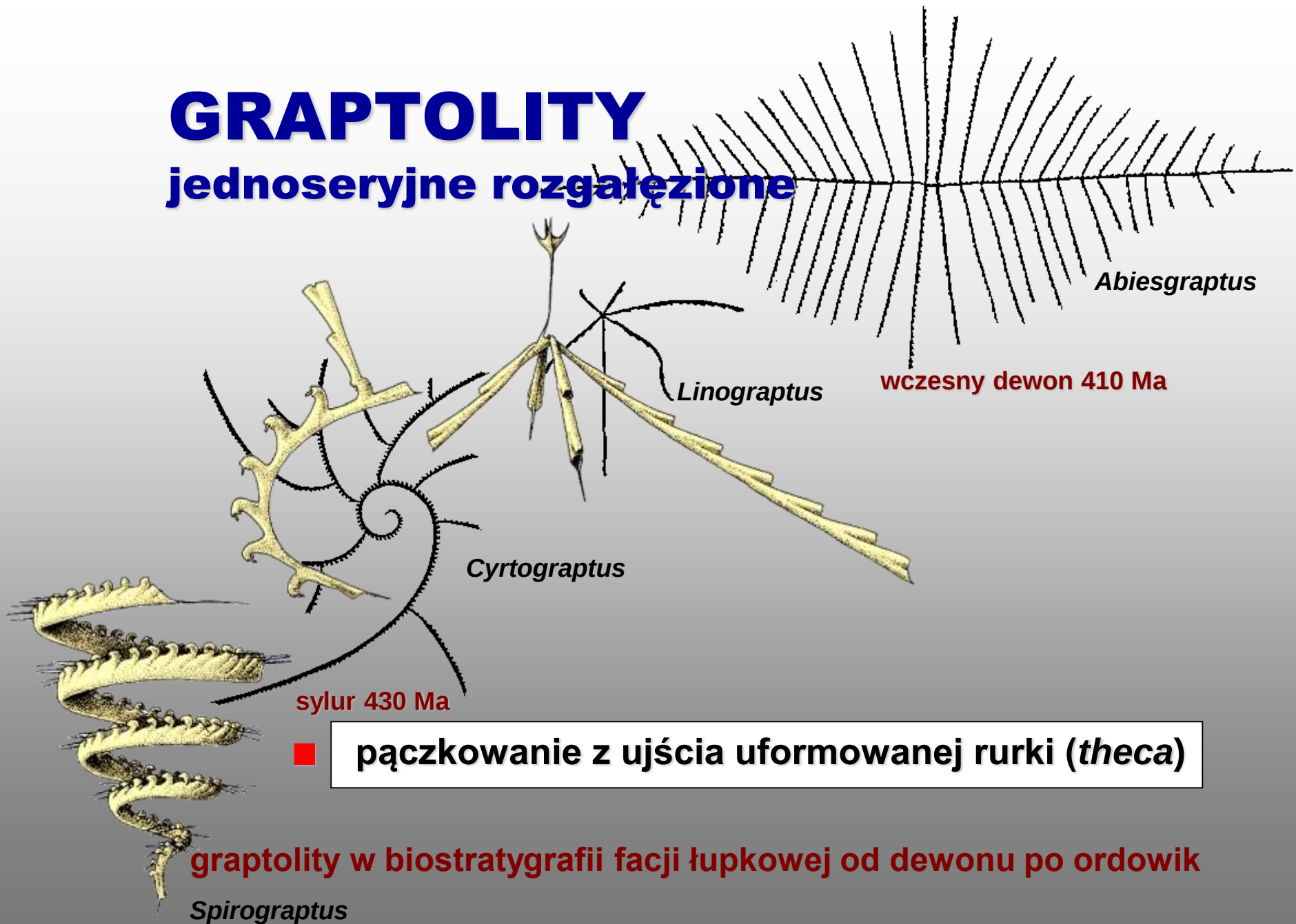
Mitchell (1990)

pochoǳą od ordowickich graptolitów dwuseryjnych

GRAPTOLITY

jednoseryjne rozgałęzienie

ORDOWIK

klimat i paleogeografia

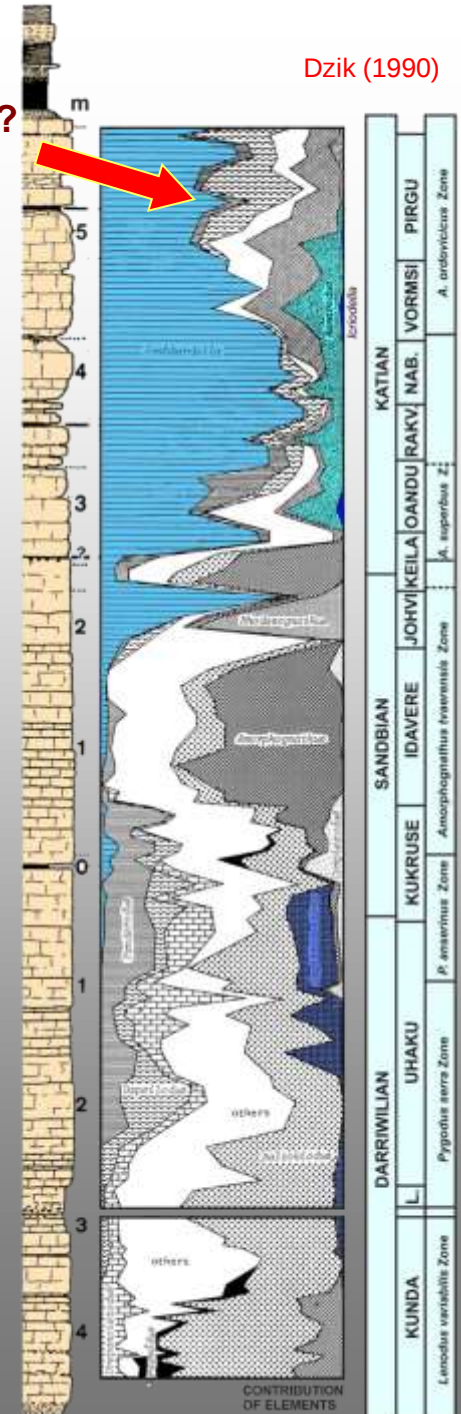
cykliczność Milankovića?

kontynenty ordowiku
490 Ma

- późnoordowickie zlodowacenia jednymi z najrozleglejszych w historii Ziemi
- przedtem maksimum ekspansji mórz

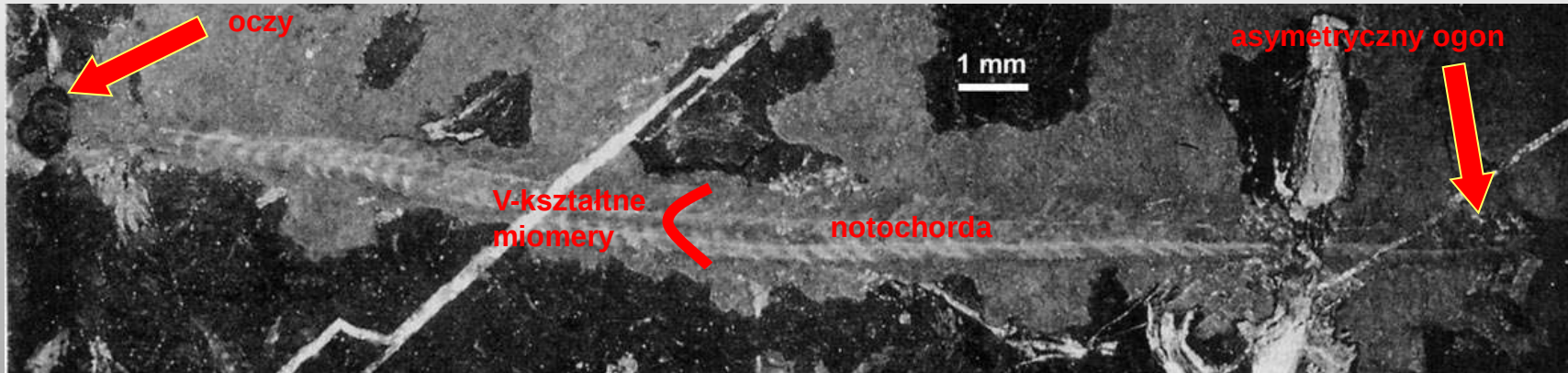
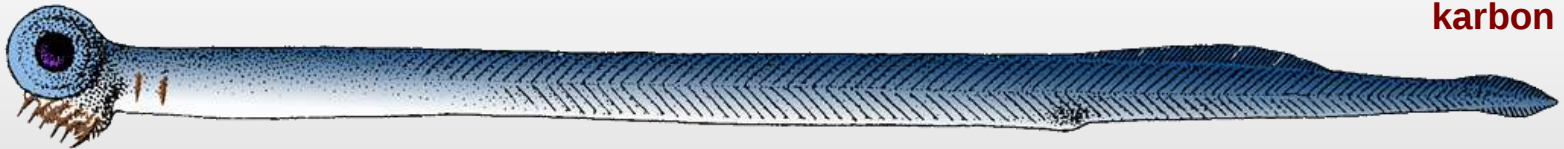
w wapieniach masowo występują konodonty

KONODONTY

anatomia

Clydagnathus
karbon 350 Ma

- miomery, ogon wyginany na boki i osiowy szkielet hydrauliczny wyłącznie dla strunowców
- V-kształtność miomerów funkcjonalnie spójna z dobrym wzrokiem

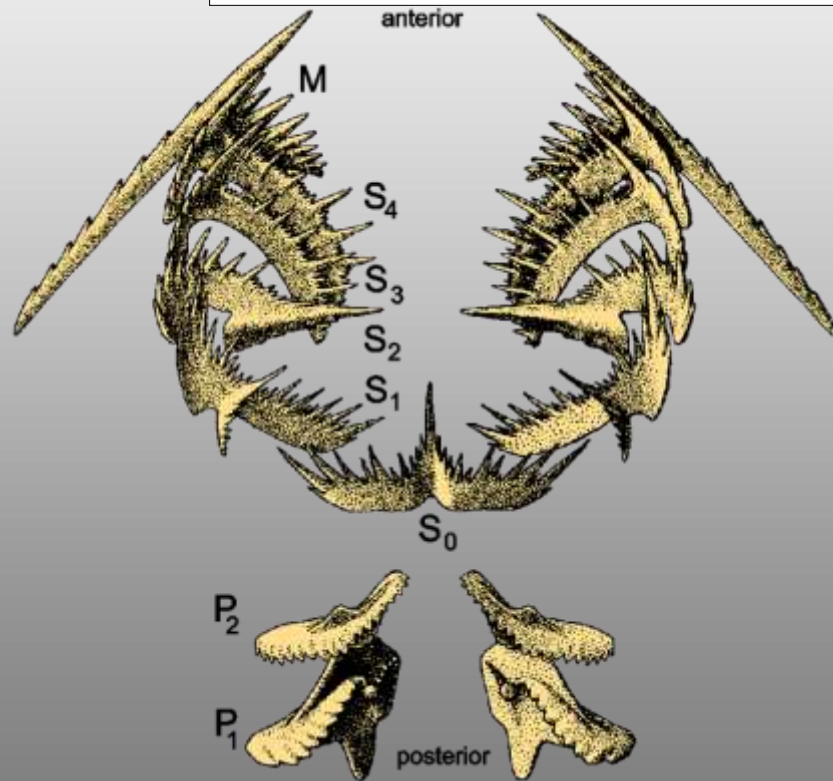
drapieżniki paleozoicznego morskiego pelagialu

KONODONTY

aparat gębowy

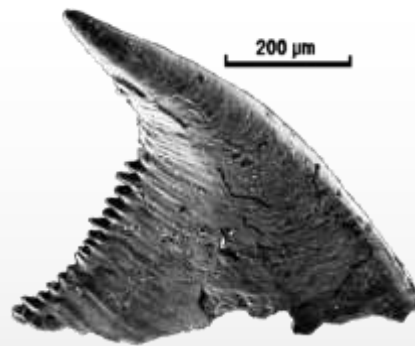
- dzięki wielkiej liczbie zębów w próbkach łatwa statystyczna rekonstrukcja składu aparatów

Tripodellus
dewon 360 Ma

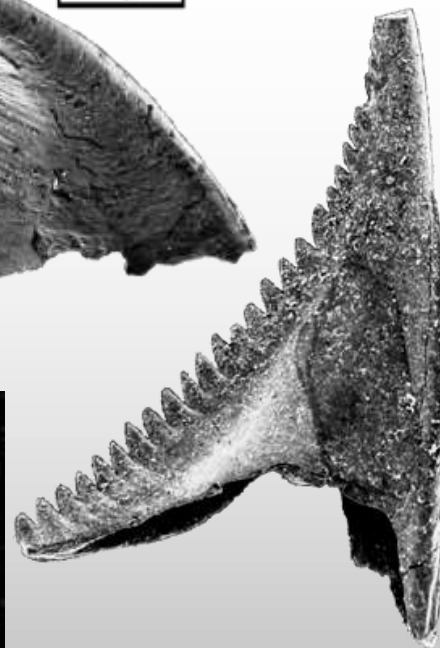

jaki był wyjściowy stan w ich ewolucji?

APARATY najprostsze

Dzik (2009)

emalia

izolowane elementy
Conopiscius?
dewon 360 Ma

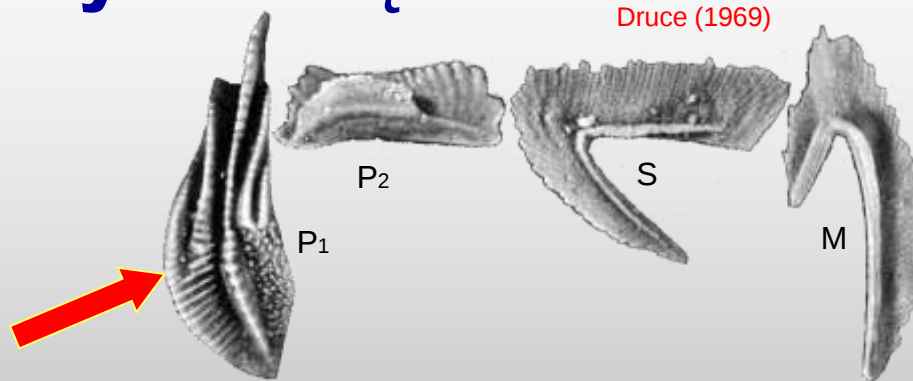

dwuelementowy aparat
Conopiscius
karbon 340 Ma

- relikтовая linia przetrwała od kambru po perm
- u karbońskich tylko para elementów

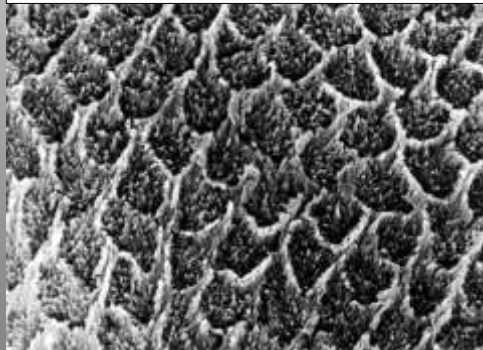
pierwotny skład aparatu chyba bardziej złożony

REGULACJA przyrostu zębów

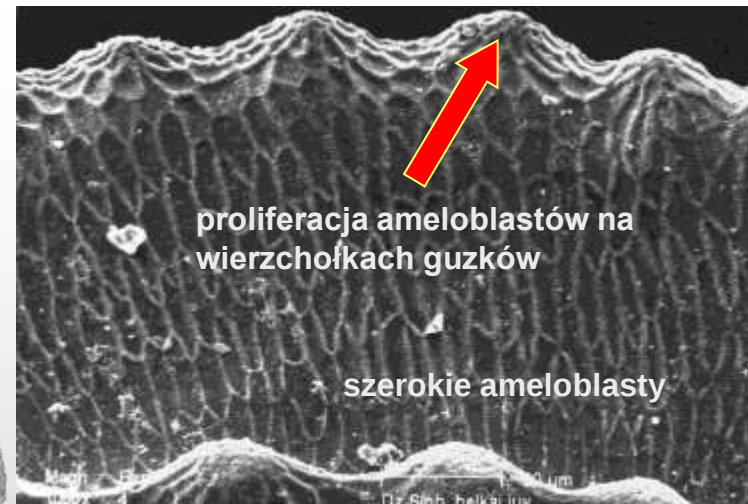
Druce (1969)

- komórki ameloblastów mniejsze w miejscach intensywnej sekrecji

de Goes et al. (1998)

ślady ameloblastów
na emalii człowieka

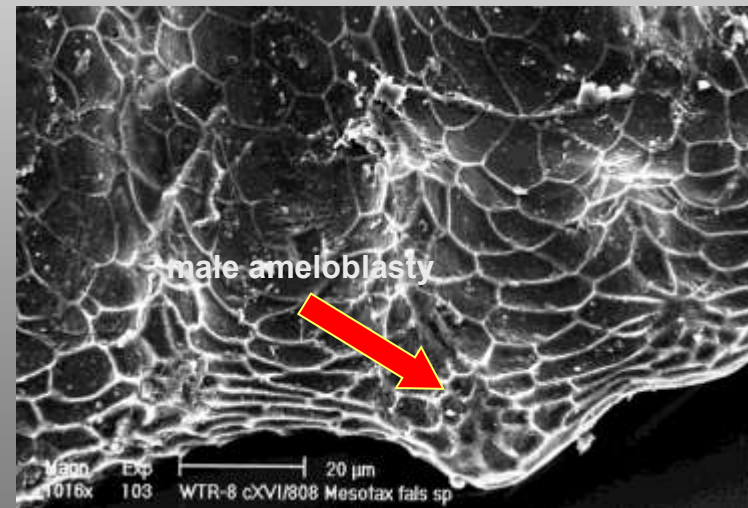
prolifерacja ameloblastów na
wierzchołkach guzków

szerokie ameloblasty

Dinodus („Siphonodella”) karbon 340 Ma
odciski ameloblastów

Mesotaxis dewon 365 Ma

Dzik (2000)

małe ameloblasty

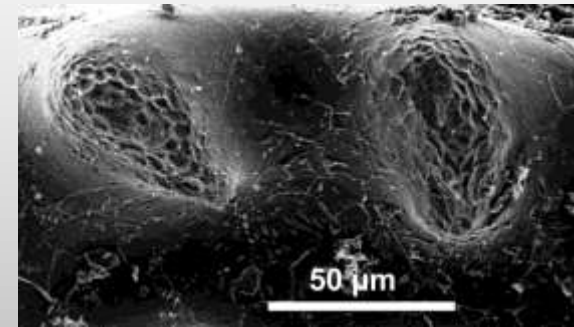
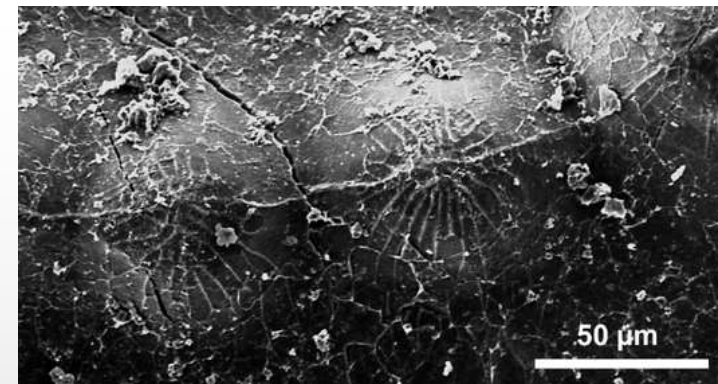
prolifерacja komórek inicjuje także guzki zębów ssaków (*enamel knot*)

HOMOLOG

ganoiny?

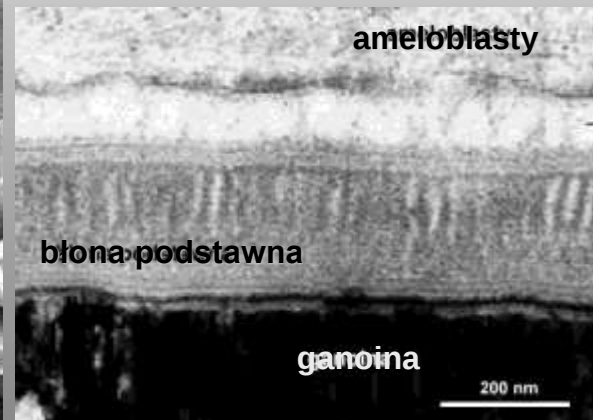
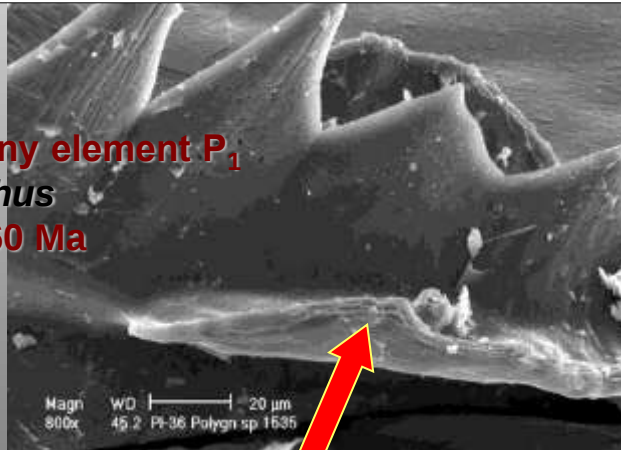
ameloblasty
Palmatolepis
dewon 360 Ma

Dzik (2006)

- odciski komórek często tylko na wierzchołkach ząbków
- pozostała powierzchnia gładka – pokryta grubą błoną podstawną?

młodociany element P_1
Polygnathus
dewon 360 Ma

ameloblasty
Icriodus
dewon 360 Ma

Sire (1996)

błona podstawna ganoiny
Polypterus
dzisiejszy

podobieństwo do gładkiej emalii łusek rybich (ganoiny)

HOMOLOGIA

ząbków konodonta

- jedynie w emalii zębów sposób przyrostu taki jak koron ząbków konodontów
- wypełnienie jamy bazalnej co najmniej analogiczne do dentyny
- kanaliki-wypustki odontoblastów?

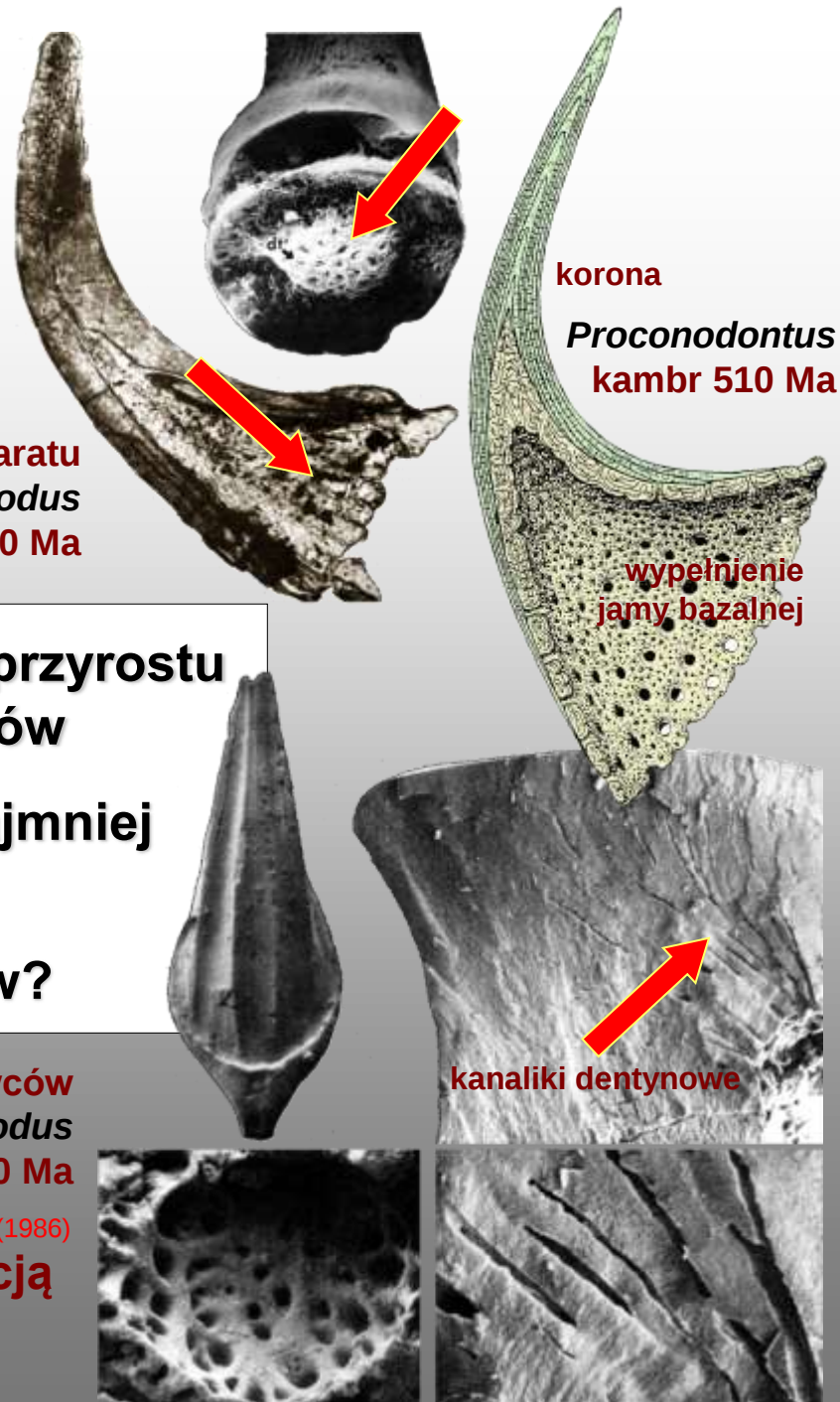
Dzik (1986)

elementy aparatu
Semiacontiodus
ordowik 460 Ma

dentyna łusek bezszczękowców
Thelodus
sylur 410 Ma

Dzik (1986)

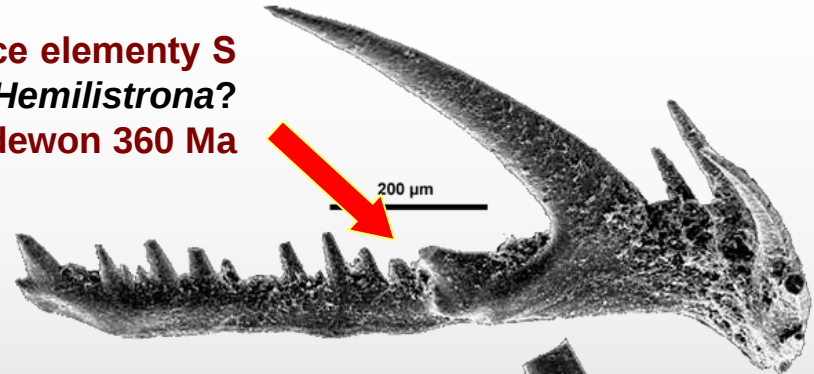
ale to niezgodne z postulowaną funkcją

PERMANENTNY

przyrost tkanki

regenerujące elementy S
Hemilistrona?
dewon 360 Ma

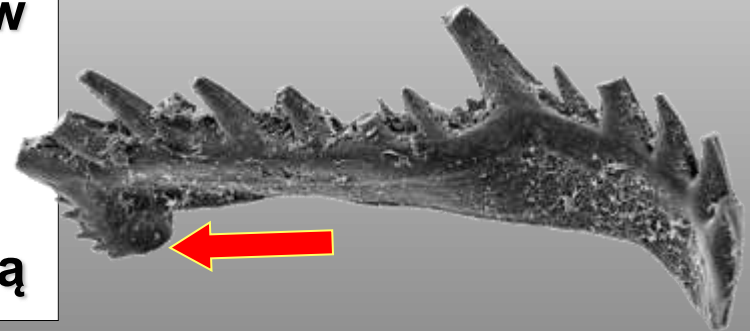
regenerujący ząbek
Drepanodus
ordowik 460 Ma
Müller & Nogami (1971)

Dzik (2006)

- morfologia sugeruje funkcje chwytne i rozcierające – jako zębów
- ale elementy nie wyrzynały się
- regeneracja złamań dowodzi stałego okrycia tkanką wydzielniczą

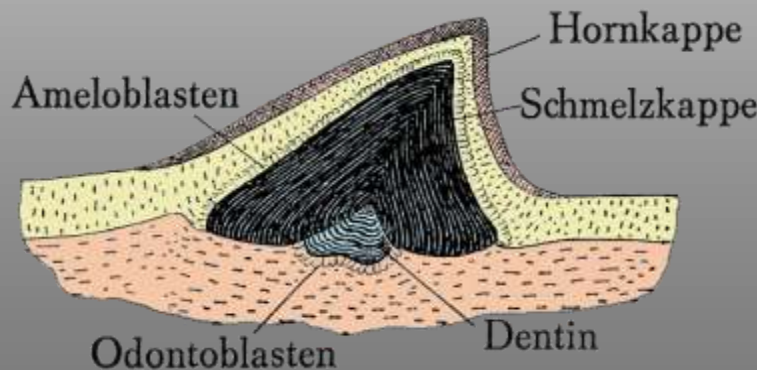
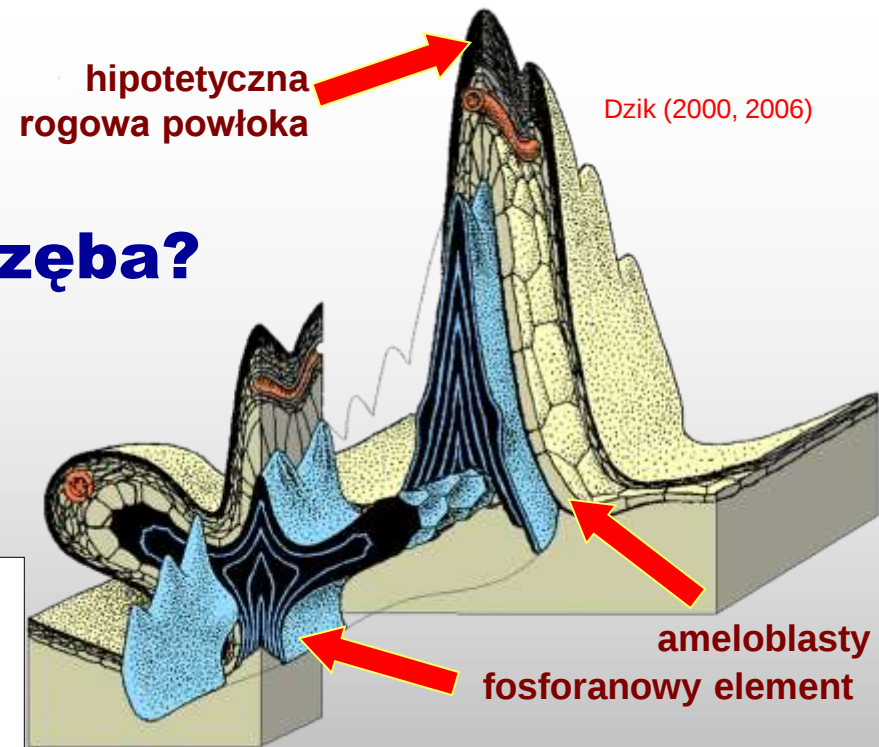
terminalizacja wzrostu elementu S₂

nierozwiązywalna antynomia?

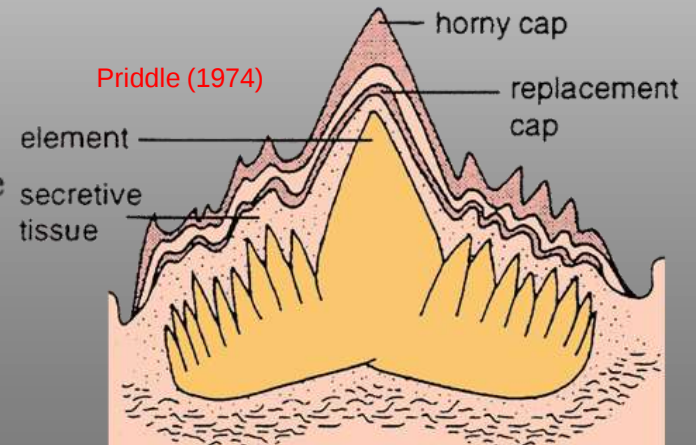
SZKIELET

wewnętrzny rogowy zęba?

- stały wzrost pod keratynową zewnętrzną powłoką
- wyjaśnia równoczesny wzrost i rolę mechaniczną

Schmidt in Schmidt & Müller (1964)

MOŻLIWI potomkowie

rogowy aparat gębowy
Myxine
dziś

- są konodonty o masywnych prostych aparatach
- częsty rozpad elementów o cienkich koronach na pojedyncze ząbki
- główne funkcje mechaniczne wypełnia wówczas ciało bazalne

Liu et al. (2007)

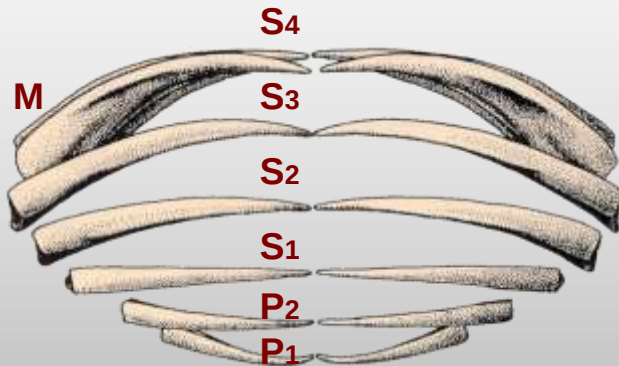

masywny aparat
Coleodus
ordowik 460 Ma

do pomyślenia zanik wewnętrznego mineralnego szkieletu

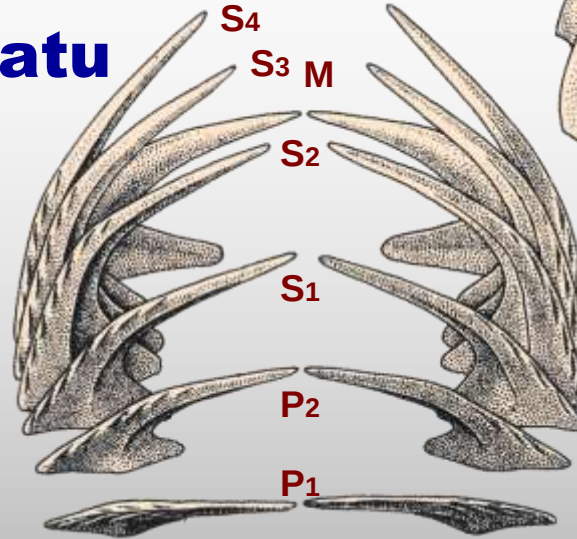
DYWERSYFIKACJA

elementów aparatu

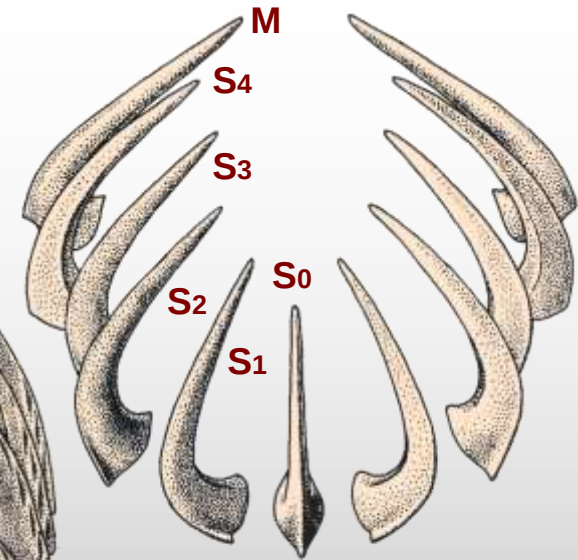
Panderodus

Panderodontidae sylur 440 Ma

Besselodus

Distacodontidae ordowik 450 Ma

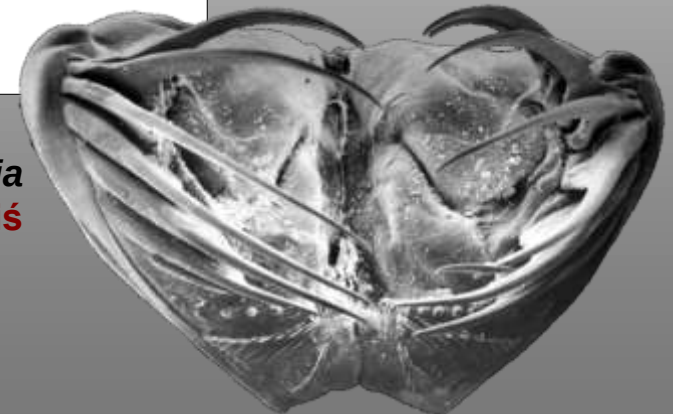
Drepanodus

Protopanderodontidae
ordowik 470 Ma

- niekompletne „clusters” potwierdzają model aparatu z 7 parzystych elementów + 1

strzałka morska *Eukrohnia*
dziś

analogia z aparatem Chaetognatha

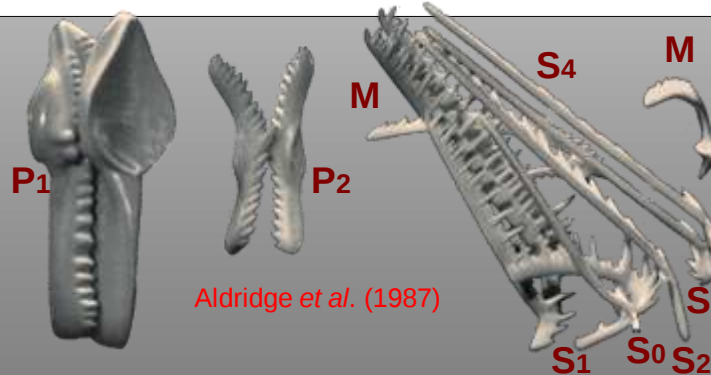
ORGANIZACJA

aparatu konodontów

Aldridge et al. (1987)

- kompletne aparaty na łupku o różnych kierunkach deformacji
- pozwoliły na retrodykcję do układu pierwotnego (trójwymiarowego)

Aldridge et al. (1987)

Idiognathodus

formacja Modesto karbon 320 Ma

aparat zgnieciony
grzbietobrzusznie

Rhodes (1952)

aparat zgnieciony
ukośnie bocznie

Du Bois (1943)

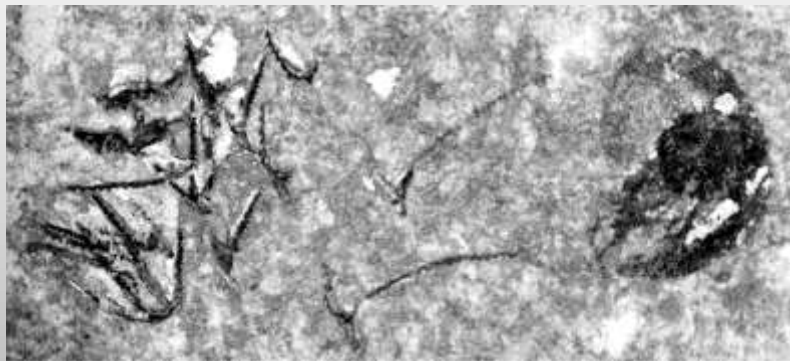

setki znalezisk potwierdzają prawidłowość rekonstrukcji

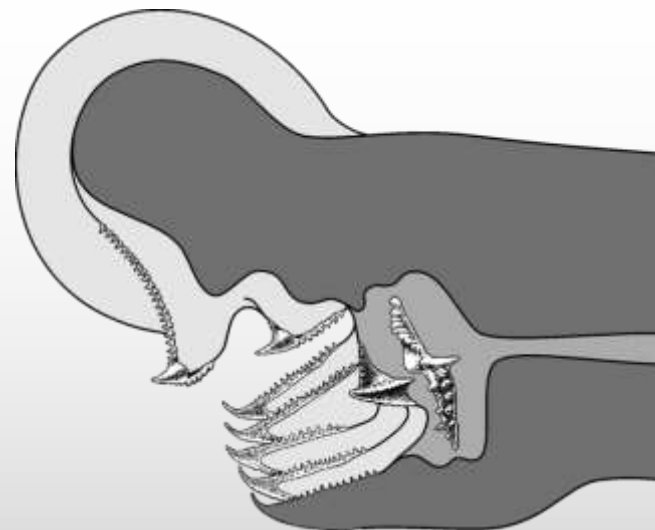
APARATY

17-elementowe

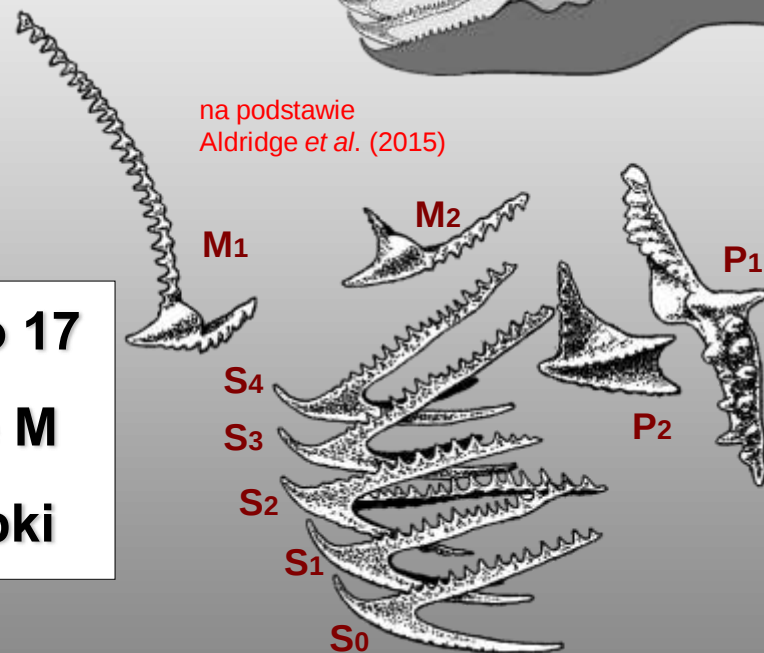
interpretacja aparatu
Icriodella
ordowik 450 Ma

- liczba elementów powiększona do 17
- prawdopodobnie przez duplikację M
- rozpad gałązek na pojedyncze ząbki

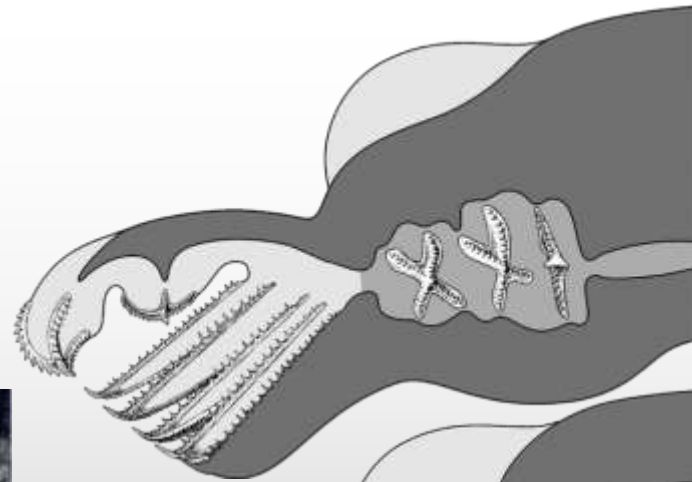
na podstawie
Aldridge et al. (2015)

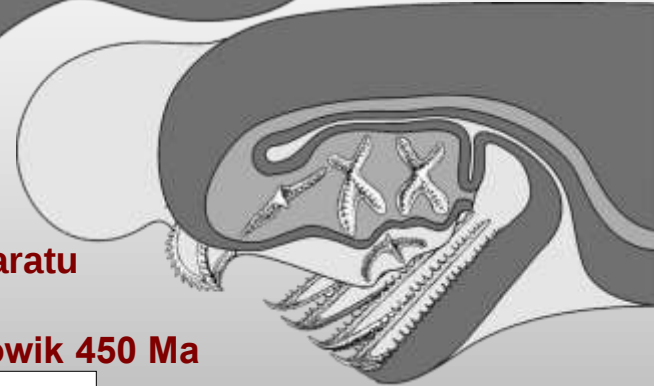
w uproszczonej postaci przetrwały do końca dewonu

APARATY

19-elementowe

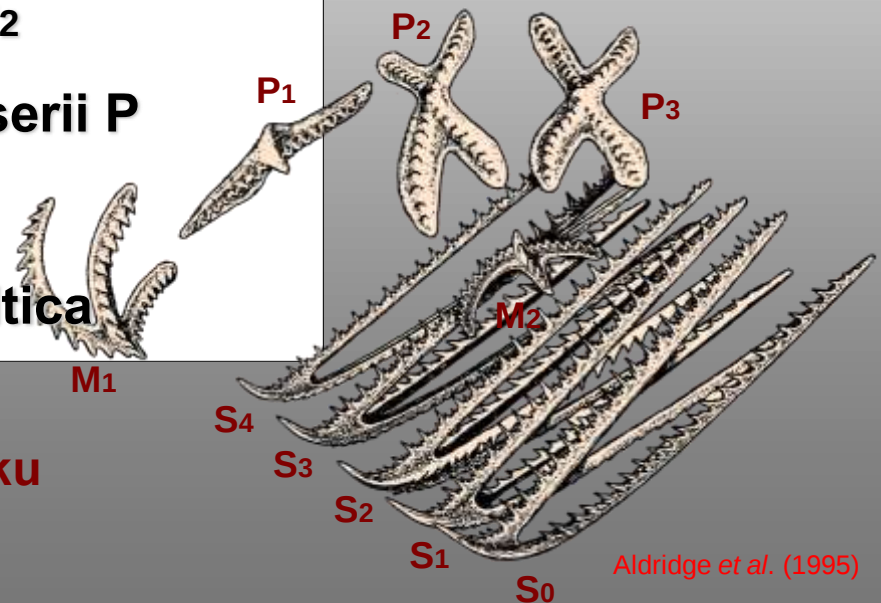

Dzik (2015)

interpretacja aparatu
Promissum
łupki Soom ordowik 450 Ma

- kolejna duplikacja w pozycji P₂
- i zmiana układu morfologii w serii P
- być może wynicowywanie?
- wywodzą się z kontynentu Baltica

wyłączne dla zimnych wód ordowiku

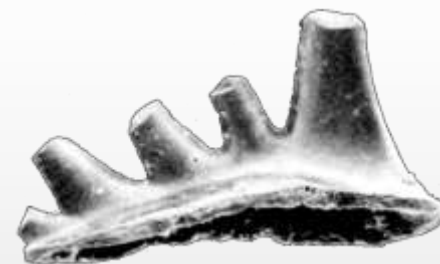
Aldridge et al. (1995)

GRANICA kambr-ordowik

graptolit *Rhabdinopora*
ordowik 490 mln lat

Zeballo et al. (2005)

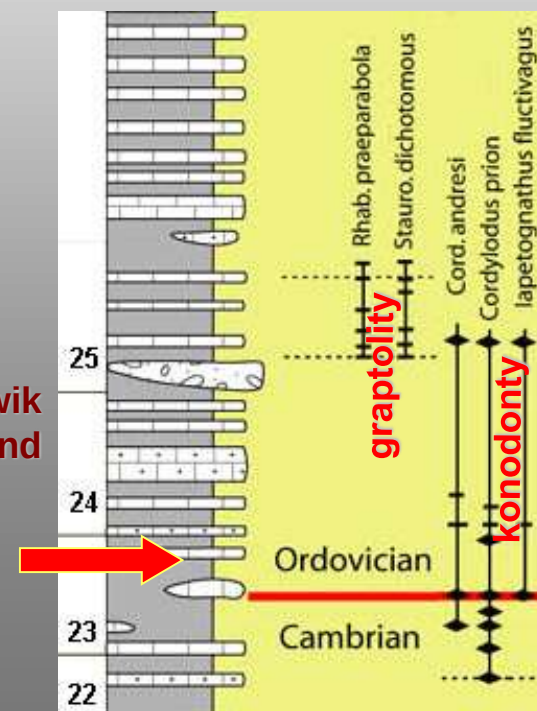
konodont *lapetognathus*
ordowik 490 mln lat

Fortey et al. (1982)

- formalnie wyznaczona na warstwie z pierwszym konodontem *lapetognathus*
- poniżej planktonowych graptolitów

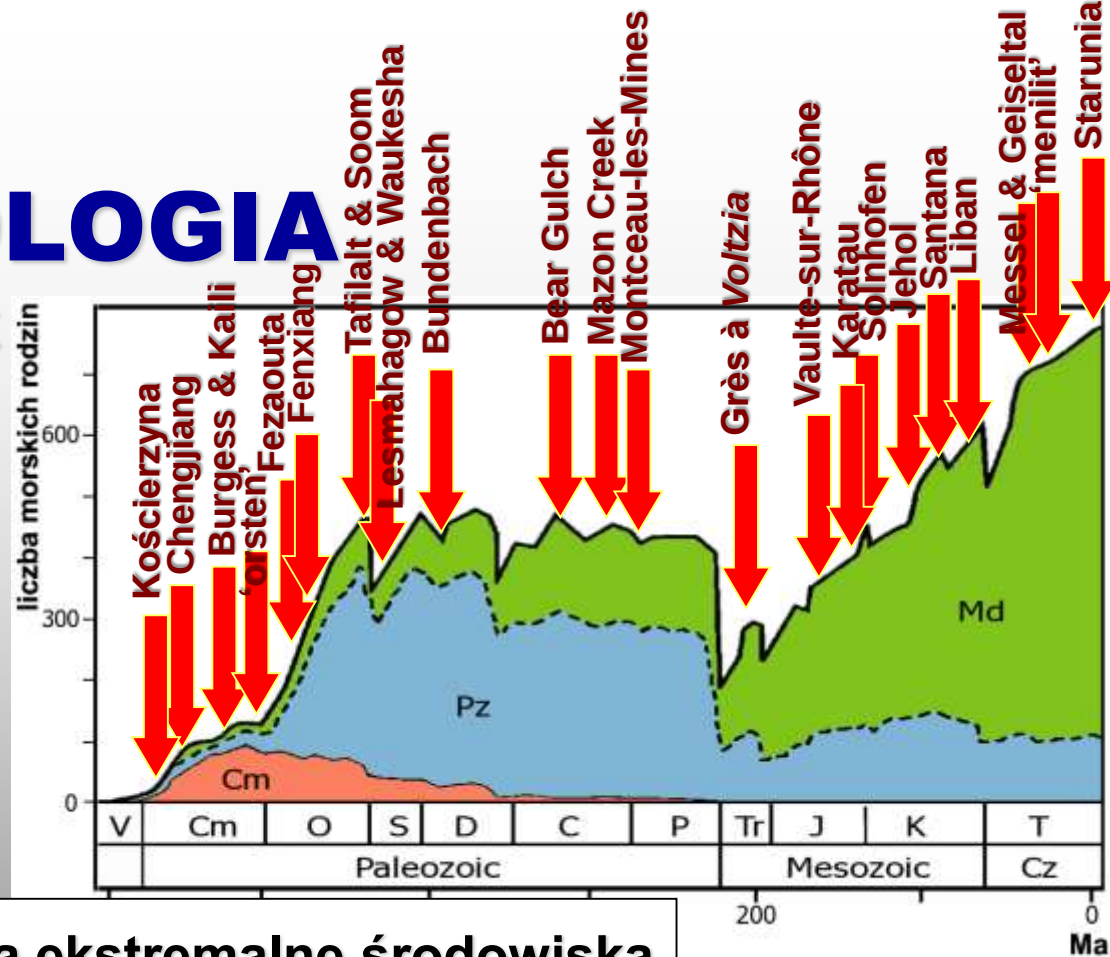
stratotyp granicy kambr-ordowik
Green Point, Newfoundland

kolejny kontrowersyjny *Golden Spike*

PALEONTOLOGIA

miękkich tkanek

- okna tafonomiczne na ekstremalne środowiska
- zabezpieczające przed żerowaniem i umożliwiające fosylizację miękkich tkanek

rozszerzenie spektrum środowisk istotne dla kompletności obrazu

WIELKIE pelagiczne stawonogi

Van Roy et al. (2015)

anomalocaridid
Aegirocassis
ordowik 470 Ma

1 m

kambr 510 Ma

Peytoia

Anomalocaris

Amplectobelua
kambr 530 Ma

Gon (2005)

- anomalokarididy wielkimi filtratorami
- czym się odżywiały te pierwsze "wieloryby"?

skład kambryjskiego pelagialu kontrowersyjny

ORDOWIK w ciągłości z kambrem

Eldonia
ordowik 450 Ma

U-kształtne
jelito

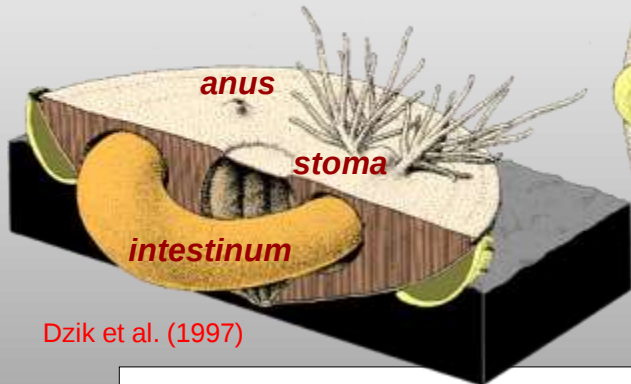
Alessandrella & Bracchi (2003)

Eldonia kambry 510 Ma

epibionty

Rotadiscus kambry 510 Ma

Dzik et al. (1997)

- czułkowce Eldonioidea różnorodne
- kształt ciała od dyskowatego przez stożkowaty po cylindryczny

do filtrujących czułkowców wcześniej dołączyły półstrunowce

PÓŁSTRUNOWCE kambru

Bengtson & Urbanek (2007)

pióroskrzelny
Rhabdotubus
kambr 520 Ma

prosoma

jelitodyszny
Spartobranchus
kambr 520 Ma

Caron et al. (2013)

- w kambrze środkowym odmienność gromad daleko mniejsza niż dziś
- jelitodyszne filtrowały w rurkach
- pióroskrzelne stosunkowo duże

Nanglu et al. (2016)

niejasne jest miejsce ewolucyjne parzydełkowców

jelitodyszna
Oesia
kambr 520 Ma

